

Lubomír Kopeček: *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*

Brno: Barrister&Principal, 2015, 336 stran, ISBN: 978-80-7485-031-8.

JAKUB CHARVÁT¹

Když se Lubomír Kopeček před několika lety rozhodl zpracovat a vydat analýzu české politiky v devadesátých letech minulého století, mnohé kolegyně a mnozí kolegové dozajista chápali jeho pohnutky. Sami cítili, že podobná souhrnná detailní konceptuální analýza chybí a přitom by byla potřeba. Někteří možná sami uvažovali, že by se mohli tohoto nevděčného a náročného úkolu zhostit, nenašli pro to však odvalu, nebo možná „jen“ nedisponovali dostatkem času. To ovšem nebyl případ Lubomíra Kopečka. Ten se tohoto úkolu s nadšením zhostil, a tak vznikla *Éra nevinnosti* (2010).

Nyní, o pět let později (krátce po patnáctém výročí uzavření dodatku k Opoziční smlouvě známého pod označením Toleranční patent), si Kopeček s předstihem naděluje dárek ke svým blízcím se srpnovým kulatinám – a to vydáním jakéhosi volného pokračování *Éry nevinnosti* nazvaného *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*, v němž mapuje další a neméně zajímavé období vývoje české politiky. Éra tzv. Opoziční smlouvy je nicméně obdobím, které je vnímáno českou odbornou i laickou veřejností značně rozporuplně. Toho si je ale ostatně velmi dobře vědom i sám autor a v úvodu na to upozorňuje. Současně tento domácí pohled doplňuje hodnocením zvenčí.

Česká odborná i „komentátorská“ obec je totiž převážně ve svém hodnocení období Opoziční smlouvy příkře rozdělena do dvou skupin. Na jedné straně stojí početně větší skupina těch, kteří hodnotí období let 1998 až 2002 velmi kriticky jako éru deformace demokracie. Na opačné straně tohoto pomyslného příkopu stojí ti, kteří vidí toto období mnohem méně kriticky a hodnotí jej jako v podstatě logické vyústění dobové situace a do jisté míry i nevyužitou šanci, jak něco udělat se špatně fungujícím českým politickým prostředím.

Mezi podstatné příčiny převažujícího negativního vnímání Opoziční smlouvy v české společnosti jako čehosi nestandardního řadí Kopeček malou zkušenost Čechů s parlamentní demokracií. Nikoli nevýznamnou roli sehrává i v českém

¹ Katedra politologie a humanitních studií, Metropolitní univerzita Praha. Dubečská 900/10, 100 31 Praha 10, Česká republika / Czech Republic. Email: jakub.charvat@mup.cz.

prostředí zakořeněné vnímání politiky striktně morální optikou, do jisté míry i v důsledku povahy disentu v době komunistického režimu. S tím nutně souvisí i proměna postojů k politickému režimu, která se odehraje v druhé polovině devadesátých let a kterou Kopeček označuje, s odkazem na Lukáše Linka (2010), jako zrazení snu. První polovinu devadesátých let vnímá Kopeček jako éru nevinnosti, kdy byl v důvěře veřejnosti v politiku a v politiky přítomen velký díl naivity a přehnaných očekávání a kdy díky tomu politika přitahovala zajímavé lidi a profese politika byla vnímána jako seriózní a do jisté míry i prestižní povolání. V druhé polovině devadesátých let nicméně následuje období, které Kopeček vnímá jako éru diskreditace politiky v očích širší veřejnosti. Průběh a problémy druhé Klausovy vlády a dobové politické skandály začaly podkopávat důvěru veřejnosti v politiku. Další ránu této důvěře pak uštedřilo opozičně-smluvní vládnutí ČSSD v letech 1998 až 2002. Opoziční smlouva totiž sice na jednu stranu znamenala čtyři roky relativní politické stability, jejím důsledkem však na straně druhé byl pokles kvality politické třídy.

K této české perspektivě pak Kopeček ještě přidává pohled zahraničních odborníků, kteří se českou polistopadovou politickou scénou a její analýzou zabývají. Zahraniční autoři přitom podle Kopečka převážně vnímají Opoziční smlouvu jako jedno z možných a běžných politických řešení v rámci praxe demokratického vládnutí. Přímou se tak nabízí otázka, jak je to s případnými opozičními smlouvami a/nebo jejich paralelami a menšinovými vládami „za kopečky“, jak autor nazval třináctou část svého pojednání, kde se touto problematikou podrobněji zabývá v kontextu dánské, švédské, novozélandské a italské politické zkušenosti (více viz níže).

Nejedná se samozřejmě o první knižní zpracování politického vývoje let 1998 až 2002, přesto jde o zpracování v určitém ohledu nové a originální. Asi nejznámějším knižním (a posléze i filmovým) zpracováním české politiky v období Opoziční smlouvy je Taberyho text *Vládáme, nerušíť* (2006), který ovšem mnohem spíše připomíná popularizační text psaný (z pochopitelných důvodů) žurnalistickým stylem a bez hlubších analytických ambicí. Taberyho kniha navíc přistupuje k období Opoziční smlouvy a zejména počínání obou smluvních stran, ODS a ČSSD, značně kriticky, zcela v duchu převažujícího zjednodušeného mediálního obrazu tohoto období. Kopeček naopak usiluje o odbornou analýzu, která má objektivně zhodnotit zkoumané období a nepřímou jej i částečně demytizovat. Tato ambice pak ale částečně způsobuje, že místy Kopečkova kniha působí jako polemika autora s převládajícím dobovým i současným vnímáním Opoziční smlouvy a jejích důsledků spíše než jako nezaujatá analýza. Dodejme však, že právě Kopeček hned na několika místech ve svém textu dokazuje, že takový přístup není vždy nutně na škodu.

Kopeček hned v úvodu své knihy upozorňuje, že metoda jeho práce se bude pohybovat na pomezí politologie a soudobých dějin (oba obory ostatně vystudoval, a je tedy s jejich metodologií detailně obeznámen), a to včetně využití

metody orální historie v podobě rozhovorů s dobovými protagonisty jako „užitečného doplňku“ (s. 20). S ohledem na charakter a ambice publikace se tato kombinace jeví nejen jako logická, ale i jako asi nejvhodnější možná. Navíc autor obě metody umě kombinuje. Deskriptivní přístup využitý k popisu dobových událostí umožňuje autorovi poměrně detailně přiblížit tehdejší kontext, čímž poutavě vtahuje čtenáře do běhu tehdejších událostí. Současně tím ale Kopeček zpřístupňuje text své knihy i širší veřejnosti, aniž by se nutně musel ve větší míře dopouštět přehnaných zjednodušení či (mediálních) zkratk. S tímto přístupem si ale autor, renomovaný český politolog, pochopitelně nevystačí a historickou deskripci vhodně doplňuje (*soft*) politologickou analýzou.

Odborné vyznění textu na několika málo místech lehce narušuje užití termínů, které by bylo možné označit za žurnalismy (např. pojem „kraválistmus“ ve vztahu k sebezprezentaci republikánů či médií velmi oblíbené pojmenování „partaj“ namísto označení politická strana). Poněkud nevyváženě pak na několika místech v knize působí hodnocení obou aktérů Opoziční smlouvy, ODS a ČSSD. Zatímco k působení ČSSD přistupuje Kopeček poměrně kriticky, jakkoli v naprosté většině případů zcela oprávněně, hodnocení působení ODS je na řadě míst o poznání smířlivější a méně kritické. Do jisté míry je to ale zřejmě zapříčiněno skutečností, že Zemanovu vládu a její kritiku pojímá Kopeček, přinejmenším z pohledu autora této recenze, jako určitý referenční rámec, od něhož se odráží k dalšímu popisu dobových událostí.

Na základě svého výzkumu a výkladu dochází Kopeček k závěru, že Opoziční smlouva je vlastně logickým vyústěním dřívější zkušenosti s fungováním a pádem Klausovy menšinové vlády z roku 1996. Jakkoli se podle autora nejednalo o dobré politické řešení, a to zejména v důsledku ideologické vzdálenosti obou smluvních stran či silných osobních averzí, které navíc zahrnovalo prvek šoku způsobený překvapivostí dohody dvou v té době hlavních a soudě dle volební kampaně vzájemně vyhraněných politických stran, šlo nakonec v době svého zrodu o řešení rozumnější, než jaké představovaly ostatní varianty. Ostatní možná východiska ze vzniklé situace by totiž podle Kopečka představovala pravděpodobně nestabilní a pouze provizorní řešení. Kopeček je navíc přesvědčen, že dokonce i tehdy, pokud by Unie svobody přeci jen kývla na Zemanovu nabídku ustavit koaliční vládu se sociálními demokraty a lidovci, nevydržel by takový kabinet fungovat příliš dlouho. Nakonec by stejně došlo k opozičně-smluvnímu řešení, pouze by to vznik dohody ODS a ČSSD oddálilo. A to především v důsledku nejednotnosti a kolísavosti unionistů. Kopeček ještě v této souvislosti připomíná i některá pozdější (a vlastně i dřívější) řešení problémů s ustavováním vládních většin, když klade ve své podstatě řečnickou otázku, zda „Opoziční smlouva opravdu představovala horší řešení než (...) zvláštní „přeběhlický“ způsob zajišťování potřebných poslaneckých hlasů“ (s. 288).

Z Kopečkova mezinárodního srovnání vyplývá, že opozičně-smluvní řešení není samo o sobě nestandardní. Přesto lze jistá česká specifika vysledovat. Jako neobvyklé se v mezinárodním srovnání jeví zejména ustanovení o možnosti prodloužení platnosti dohody i po dalších sněmovních volbách, zatímco v zahraničí je běžné omezení takovéto formy spolupráce na aktuální jedno volební období. Do jisté míry je to ale podle Kopečka zapříčiněno tím, že v zahraničí jsou často partnery v rámci takovéto spolupráce malé politické strany, a proto je v podstatě nepravděpodobné případné otočení situace, jako to v ČR po následujících volbách předpokládali Klaus a ODS. Kopeček nicméně spatřuje časovou neomezenost, jakkoli třeba jen teoretickou, jako tomu bylo v českém případě, za nezdravý a nebezpečný prvek.

Kopeček dále upozorňuje, že pro potřeby hodnocení Opoziční smlouvy je potřeba rozlišovat mezi jejím politickým uspořádáním, jejím potenciálním přínosem a jejím dědictvím. Na základě svého výkladu pak dochází k přesvědčení, že Opoziční smlouva, ani její logika nebyly ze své podstaty žádnou demokratickou deviací, ani tunelováním demokracie, natožpak něčím ve světě dosud nezkoušeným, jak naznačují mnohé dobové i retrospektivní komentáře. Samozřejmě šlo o účelový postup. Takový postup ovšem není nikterak v rozporu s podstatou demokratické politiky. Spíše než hrozbu pro demokracii naopak Opoziční smlouva podle Kopečka skýtala šanci na zabrzdění nepříznivého trendu úpadku společenské důvěry v politiku a politické představitele, a sice prostřednictvím systémových politických reforem. Protože však smluvní strany nedokázaly tento potenciál efektivně využít, hodnotí Kopeček Opoziční smlouvu jako nevyužitou šanci.

Na druhou stranu ale Kopeček připouští a zdůrazňuje, že to rozhodně neznamená pozitivní dědictví let 1998 až 2002. Demokratická politika se totiž nemá redukovat pouze na technologii moci a tím se obsahově vyprázdnit, protože jinak hrozí ztrátou důvěryhodnosti. Po Opoziční smlouvě tak zde zůstala určitá „pachut“, která ovlivnila další společenský a politický vývoj. Její negativní vnímání médií a veřejností či porážka ODS jako opozičně-smluvního partnera ve sněmovních volbách konaných v roce 2002 podle Kopečka významně přispěly například k neochotě opakovat ustavování menšinových vlád s tolerancí některé z opozičních politických stran. Namísto toho se hledala jiná, mnohdy možná ještě méně šťastná a navíc jen málo transparentní řešení vzniklých složitých politických situací (viz např. řešení situace po sněmovních volbách konaných v roce 2006).

Poněkud příznačně právě v době, kdy jsem dočítal Kopečkovu *Deformaci demokracie?*, se na mě obrátil kolega akademik (nepolitolog) – kolega jistě promine tuto zmínku – s prosbou o radu s tím, že ho jeho slovenský kamarád, který se profesně zabývá mj. právě politikou (ale také nepolitolog), požádal o dovezení politického thrilleru v knižní podobě, který by byl aktuální, zajímavý, napínavý a úderný. Protože Kopečkova kniha všechny výše požadované atributy splňuje –

a to i přes to, že se jedná o publikaci odbornou, jakožto i navzdory výše představeným připomínkám –, s radostí jsem právě tuto publikaci doporučil.

Dovolím si tvrdit, že Kopečková nejnovější práce nepochybně získá své zasloužené místo v knihovně každého, kdo se zajímá o soudobou a současnou českou politiku. A to bez ohledu na to, zda se jedná o odborníka, studenta politologie, soudobých dějin či některého z příbuzných humanitních oborů nebo laika. Autorovo čtivé zpracování totiž zpřístupňuje knihu bez jakýchkoli překážek i širší veřejnosti, o což je ve svém důsledku Kopečkův příspěvek na toto výsostně politologické téma ještě cennější.

Bibliografie

- Kopeček, Lubomír (2010): *Éra nevinnosti: Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister&Principal.
- Linek, Lukáš (2010): *Zrazení snu? Struktura a dynamika postojů k politickému režimu a jeho institucím a jeho důsledky*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Tabery, Erik (2006): *Vládneme, nerušit: Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha a Litomyšl: Paseka